
Jože Prinčič

Prehod na novi gospodarski sistem*

Dne 1. januarja 1952 je začel veljati nov gospodarski sistem. Za prvo polovico leta so bili najbolj značilni napor osrednjih organov, da bi uveljavili tista načela novega gospodarskega sistema, ki so dobila ustrezno zakonsko obliko v preteklem letu in so bila nujno potrebna za njegovo delovanje. Rezultati analiz, ki so jih napravili sredi leta, so utrdili prepričanje vodstva o pravilnosti nove gospodarske usmeritve, opozarjali pa tudi na njene pomanjkljivosti in napake v planskih izračunih. V drugi polovici leta so se zaradi novih gospodarskih predpisov in posledic suše znatno spremenile razmere, na katerih je temeljil družbeni plan, in hkrati poslabšale možnosti za njegovo uresničitev. Izkušnje iz prvega polletja in nastali položaj so v veliki meri vplivali na načrtovanje nadaljnjega gospodarskega razvoja.

Kapitalna graditev je bila tudi leta 1952 osrednja gospodarska naloga, načelo njenega centralističnega vodenja pa je postalo v tem letu osrednje. Razprave o novem načinu financiranja investicij, o njihovem zmanjšanju v deležu narodnega dohodka, o spremenjenem razmerju med temeljnimi in t. i. svobodnimi investicijami in novih merilih za določanje ključnih objektov so napovedovale spremembe tudi na tem področju. Ker se je v tem letu iztekel petletni plan, so začeli razpravljati o planu gospodarskega razvoja v naslednjih letih.

Uvajanje načel novega gospodarskega sistema v letu 1952

Zvezna vlada je 1. januarja izdala odločbo o začasnih stopnjah, obračunavanju in plačevanju akumulacije in skladov, 9. januarja pa odločbo o začasnih tarifah stopnje akumulacije in skladov. S to odločbo so morala državna in združna gospodarska podjetja na podlagi plačnega sklada obračunavati akumulacijo in sklade ter osnovni in dodatni družbeni prispevek po stopnjah iz začasne tarife. Te so bile določene po gospodarskih področjih, proizvodnih skupinah in po ljudskih republikah. V primeru, da začasne stopnje še niso bile določene, je veljalo, da se je namesto stopenj plačevala določena stopnja družbenega

* Razprava je za tisk prirejeno drugo poglavje magistrske naloge »Politika ključne kapitalne graditve v Sloveniji in oblikovanje koncepta novega gospodarskega sistema 1951—1956«.

prispevka. Sklenili so, da bodo podjetja nakazovala predpisane zneske iz akumulacije in skladov ali družbenega prispevka banki, ki naj bi poskrbela tudi za to, da bi do sprejetja družbenih planov vsi morebitni presežki podjetij ostali »pod zaporo«. ¹ S tem, ko bančni račun »že teče po novem«, se je po Kidričevi taktiki, ki jo je napovedal v začetku januarja, ² začel dejanski prehod na nov gospodarski sistem. Po njegovih besedah naj bi »vse drugo še ostalo po starem«, dokler ne »prediskutiramo vseh visečih vprašanj, popravimo napake in najdemo pametne rešitve«. Ko bo razprava končana, »enostavno uredimo plače in vse izdatke in začnemo po novem«. V njegovih načrtih je bil 1. april skrajni čas, ko se mora začeti »z izvajanjem sistema v celoti«. ³

Zvezni gospodarski svet je že maja 1951 obravnaval načrt zakona o splošnem družbenem planu. ⁴ Na podlagi tega se je začela izdelava družbenega plana FLRJ in družbenih planov ljudskih republik za leto 1952. Odločili so se za svojevrsten način sestavljanja in sprejemanja zveznega plana. Najprej so določili osrednje naloge ali »teze« družbenega plana ter njihovo »procentualno« udeležbo pri razdelitvi narodnega dohodka. Te so nato politično utemeljevali in »šele kasneje so se dodale številke«. ⁵ Osrednja naloga družbenega plana je bila zagotoviti potrebna sredstva za kapitalno graditev in vojaške potrebe ter »ohraniti proizvodnjo in življenjsko raven na isti ravni kot v letu 1951«. ⁶

Podlaga za izračunavanje planskih postavk so bili »podatki iz prejšnjega administrativnega dirigiranega gospodarstva, ker druge možnosti za začetek ni bilo«. ⁷ Razlika med lastno ceno in vrednostjo realizacije (vrednost vse proizvodnje po prodajnih cenah) je dala znesek akumulacije in skladov, razmerje med tem zneskom in plačnim skladom pa povprečno stopnjo akumulacije in družbenih skladov.

Zvezna skupščina je na II. zasedanju obravnavala predlog družbenega plana FLRJ, ki ga je predložila zvezna vlada. Ker se je s 1. januarjem 1952 začelo novo plansko leto, je sprejela resolucijo, s katero je pooblastila vlado, da do sprejetja družbenega plana uresničuje zvezni plan na podlagi predloga ter naj ga da v javno razpravo. ⁸

¹ Zapisnik 35. seje Gospodarskega sveta vlade LR Slovenije (v nadaljevanju: GS VLRS), 4. 1. 1952, Arhiv SR Slovenije (AS), fond GS VLRS.

² Zapisnik VI. plenarnega zasedanja CK KPS, 8. 1. 1952, arhiv CK ZKS (A CK ZKS), fond Izvršnega komiteja CK ZKS (fond IK). Zapisnik 36. seje GS VLRS, 9. 1. 1952, AS, fond GS VLRS.

³ Zapisnik 36. seje GS VLRS, 9. 1. 1952, AS, fond GS VLRS.

⁴ Arhiv CK ZKJ (A CK ZKJ), XI 8—II/37.

⁵ Zapisnik seje gospodarske komisije CK KPJ in vodij gospodarskih komisij pri CK KP republik, 28. 3. 1952, A CK ZKS, fond IK.

⁶ Boris Kidrič, Zbrano delo: govori, članki in razprave 1949—1952, VI. knjiga, Cankarjeva založba, Ljubljana 1976, (v nadaljevanju: ZD IV), str. 369—379. Razprava o družbenem planu mora dvigniti socialistično demokracijo in hkrati zavest skupnosti, Slovenski poročevalec (SP), št. 18, 22. 1. 1952.

⁷ Borba komunista Jugoslavije za socialističnu demokratiju, VI. kongres KPJ, Ljubljana 1952, str. 246. Ekonomska revija, leto 1952, št. 5, str. 319—330.

⁸ Drugo vanredno zasedanje veća naroda i saveznog veća, 27.—29. decembra 1951, Stenografske beležke, Beograd 1952, str. 121—135. Resolucija ob predlogu družbenega plana FLRJ za leto 1952, UL FLRJ, št. 1/1, 1. 1. 1952.

Zvezna vlada je objavila predlog družbenega plana FLRJ za leto 1952 v prvih dneh januarja 1952. Ko je Kidrič ugotovil, da »republike največ razpravljajo o tem, kako bodo čim več izvlekle iz splošnih sredstev«, namesto da bi »proučevale stanje in rezerve v podjetjih«, je sklical sestanek direktorjev republiških uprav za plan. Na njem jih je najprej opozoril, da »akumulacijo, ki smo jo predvideli, moramo ustvariti in se tudi bo ustvarila, če ne drugače pa po administrativni poti« ter od njih zahteval, da člani republiških uprav »branijo« zvezni predlog in da ne smejo gledati nanj s stališča republik in republiških planov, ker so ti »malo pomembni«. Njihovih ugovorov, da zvezni organi pri izračunavanju planskih proporcev niso upoštevali vseh dejavnikov ali da so jih izračunali površno, ni sprejel. Menil je, da so temeljni proporci »v funkciji ključne kapitalne izgradnje in vojske« pravilno izračunani. Razložil jim je, da bodo morebitne napake lahko hitro popravili z dotacijami ali spreminjanjem ekonomskih cen, v »nobenem primeru pa se ne bi izvlekli, če bi bilo obratno«. V nadaljevanju je Kidrič ugotovil, da dosedanji način vodenja razprav o predlogu zveznega družbenega plana v podjetjih ni dal pričakovanih rezultatov, zato je zahteval drugačno taktiko. Podjetja naj bi prisilili, da »preko diskusije in dejstev« sama odkrijejo in ugotovijo notranje rezerve ali pa s temeljitimi analizami dokažejo upravičenost svojih pripomb in postavk. Pogoj za uresničitev te zamisli pa je bil, da se člani glavnih uprav na razprave »v vsakem pogledu dobro pripravijo« in ne pozabijo, da morajo v »diskusiji s podjetji iti že a priori z nezaupanjem«. Glede okrajnih družbenih planov je Kidrič svetoval, naj jih pustijo ob strani, ker je potrebno prej urediti odnos med zvezo in republikami in ker je »še vedno treba več držati v republiških rokah«.⁹

Po tej seji je Kidrič odpotoval v Ljubljano, kjer se je v naslednjih dveh dneh (tj. 8. in 9. januarja) udeležil VI. plenarnega zasedanja CK KPS in 36. seje gospodarskega sveta vlade LRS. Prvi izračuni, ki so jih na podlagi kalkulacij podjetij napravili planski organi v Sloveniji, so namreč pokazali, da so načrtovali nižje stopnje in da bo skupni znesek akumulacije, ki naj bi ga zbralo slovensko gospodarstvo, za okoli 20 milijard nižji od predvidene vsote, ki je znašala 85 milijard 251 milijonov din.¹⁰ Splošna ugotovitev podjetij in republiškega vodstva¹¹ pa je bila, da je slovensko gospodarstvo po predlogu zveznega družbenega plana preveč obremenjeno, ker ima med vsemi republikami naj-

⁹ A CK ZKJ, XI 8—II/61.

¹⁰ V objavljenem predlogu družbenega plana FLRJ za leto 1952 je bila predvidena višina narodnega dohodka in njegova razdelitev na plačni sklad, družbene sklade in investicije samo za FLRJ. Za ljudske republike je bila predvidena le višina narodnega dohodka, za Slovenijo 143 milijard 58 milijonov din. Iz elaborata glavne uprave za plan LR Slovenije je mogoče ugotoviti, da je zvezni plan za državni sektor gospodarstva predvidel, da bo znašala skupna akumulacija za Slovenijo 85 milijard 251 milijonov din, od tega v industriji in rudarstvu 77 milijard 539 milijonov. Po republiškem izračunu pa naj bi znašala skupna akumulacija le 69 milijard 823 milijonov, od tega v industriji in rudarstvu 63 milijard 393 milijonov. Do razlike je v tem primeru prihajalo predvsem zato, ker so uporabili mnogo nižje stopnje, kot so bile predvidene v zveznem planu. Tako je na primer zvezni plan predvidel skupno stopnjo za slovensko industrijo in rudarstvo 805, republiški pa le 585.

¹¹ Cit. v op. 1.

višjo določeno skupno povprečno stopnjo akumulacije in skladov ter najvišje stopnje v večini industrijskih panog.¹²

Kidrič je slovensko vodstvo opozoril, da je prva in poglobljena naloga vsake republike, da zbere toliko akumulacije, kot jo predvideva zvezni predlog. Razprave o višini akumulacije je označil kot brezpredmetne, ker bi z njimi »ogrozili« osnovno razdelitev narodnega dohodka. Zavrnil je izračune, ki so jih izdelali republiški planski organi ter njihove pripombe k visokim stopnjam v Sloveniji in nizkim v drugih republikah. Vztrajal je pri tem, da slovensko gospodarstvo ima in mora imeti tako visoke stopnje zaradi monopolnega položaja njegove industrije in visokih cen njenih proizvodov na svobodnem trgu. Po njegovih besedah so tako visoke stopnje pomenile »jemanje« neupravičenega monopolnega dobička, ki ga je slovensko gospodarstvo dosegalo na jugoslovanskem trgu.¹³

Kidrič je bil zadovoljen s sklepi, ki so jih sprejeli na obeh zasedanjih, saj je na naslednji seji zveznega gospodarskega sveta poročal, da so izkušnje v Sloveniji pokazale, da se »vse te stvari« najboljše in najhitreje rešujejo, če se »pojasnjujejo« v samih republikah.¹⁴

Ti dogodki so odločilno vplivali na nadaljnji potek razprave o predlogu zveznega družbenega plana v Sloveniji. Njeno vodstvo je sklenilo, da slovensko gospodarstvo »mora zbrati« predvideno vsoto akumulacije¹⁵ in da je treba začeti široko politično akcijo, ki bo omogočila »odkrivanje« rezerv v podjetjih. Ugotovili so namreč, da do odstopanja od zveznega izračuna ni prišlo samo zaradi pogostega spreminjanja elementov za izračun nacionalnega bruto dohodka,¹⁶ ampak tudi zaradi tega, ker so »tehnična vodstva«, brez poprejšnje razprave z delavci, izračune prilagajala interesom svojih podjetij in razglašala, da so »stvari v družbenem planu že v osnovi napačno postavljene in zato predvidene akumulacije ni mogoče doseči.«¹⁷ Poprejšnja politična akcija je bila potrebna tudi zaradi tega, ker je »na terenu« zaradi »nepoznavanja ciljev in smotrov družbenega plana prihajalo do burnih reakcij in tudi šovinističnih izpadov.«¹⁸ CK KPS je imenoval 39-članski politični aktiv, ki je bil pristojen za organiziranje okrajnih konferenc in množičnih zborovanj v večjih podjetjih. Janko Smole je v članku K razpravi o družbenem planu, ki ga je 2. februarja objavila Ljudska pravica, utemeljeval upravičenost visokih stopenj v Sloveniji.

¹² Po predlogu zveznega družbenega plana naj bi znašala povprečna stopnja za LR Slovenijo 230, LR Srbijo 93, LR Hrvatsko 131, LR BiH 123, LR Makedonijo 98 in LR Črno goro 53. Poleg tega je bila Sloveniji določena najvišja stopnja za kmetijstvo, promet, industrijo in rudarstvo. Največjo stopnjo so imele tudi naslednje industrijske panoge: 111, 114, 115, 117, 123, 124, 125, 126, 119.

¹³ Cit. v op. 2.

¹⁴ A CK ZKJ, XI 8—II/63.

¹⁵ Zapisnik 37. seje GS VLRS, 24. 1. 1952, AS, fond GS VLRS.

¹⁶ Zapisnik 10. redne seje predsedstva RO sindikata delavcev kovinske industrije Slovenije, 14. 2. 1951, AS, fond Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije (v nadaljevanju: fond RS ZSS). Splošne pripombe na predlog ekonomskih cen in družbenih doprinosov, AS, fond GS VLRS. Cit. v op. 1, 10, 15.

¹⁷ Zapisnik 10. redne seje predsedstva sindikata delavcev kovinske industrije Slovenije, 14. 2. 1951, AS, fond RS ZSS. Peto redovno zasedanje saveznog veća naroda, 28. marta—1. aprila 1952, Stenografske beležke, Beograd 1952 (v nadaljevanju: Peto redovno zasedanje LS FLRJ), str. 98. Cit. v op. 15.

¹⁸ Cit. v op. 15.

Trdil je, da najvišji organski sestav proizvodnih sredstev, visoka mehanizacija, strokovna izobrazba kadrov in »bolj ustaljen delavski razred z dolgoletno tradicijo in kvalifikacijo« terja tudi večjo stopnjo in »izkoriščenost Slovenije od strani skupnosti«. Priznal je, da slovensko gospodarstvo ustvarja velik del celotnega jugoslovanskega nacionalnega dohodka, da pa je ta zaradi predelovalne narave slovenske industrije tudi rezultat celotne jugoslovanske kupne moči in uvoza surovin, za katerega lahko Slovenija krije le 60 % potrebnih deviz. Zato bi v primeru, če bi »sedaj postavili načelo, da bi se plačilna sredstva, ki jih vlagajo potrošniki za industrijsko blago, morala stekati v tiste republike, v katerih se proizvaja, bi bilo jasno, da bi Slovenija imela monopolni položaj, slabše industrijsko razvite druge republike pa bi bile v polkolonialnem položaju«. V takem položaju mora presežek akumulacije, ki nastaja v Sloveniji »služiti le socialistični skupnosti in njenemu razvoju«. To pa je tudi interes Slovenije in pogoj za njen hitrejši razvoj.¹⁹

Spremembe nekaterih postavk zveznega družbenega plana, na podlagi katerih so zvezni organi pripravili nov predlog družbenega plana FLRJ,²⁰ in dejstvo, da »smo v podjetjih odkrili za okoli 18 milijard notranjih rezerv«,²¹ so precej pripomogli, da se je izračun akumulacije v Sloveniji »približal« zveznemu. »Večina delovnih kolektivov je pravilno razumela naloge in tako tudi postopala,« je poročal Franc Leskošek na V. zasedanju zvezne ljudske skupščine.²² Nekatera podjetja (TAM, Rudnik živega srebra Idrija, Tovarna dušika Ruše) so celo povečala predpisano stopnjo, zato pa so druga, posebno tekstilna, še naprej zahtevala znižanje predpisanih stopenj, ker zaradi teh s svojimi izdelki niso bila konkurenčna istovrstnim podjetjem v ostalih republikah, ki so imele »neprimerno« nižjo stopnjo.²³

Z izrednim zasedanjem Ljudske skupščine LR Slovenije, ki je bilo 21. marca 1952, so se končale razprave o predlogu družbenega plana FLRJ za leto 1952. Na tem zasedanju je republiška skupščina potrdila predloge za spremembo zveznega predloga. Najpomembnejši so bili tisti, ki so se nanašali na II. del — 4. poglavje zveznega predloga, ki je določal povprečne stopnje akumulacije in skladov. Republiška skupščina je zaradi poznejših sprememb ekonomskih cen in indeksov minimalne izrabe produkcijske zmogljivosti, spremenjenega določanja in izračunavanja stopenj ter povečanih plačilnih skladov sklenila znižati povprečne stopnje za: gospodarstvo LRS, industrijo in rudarstvo, gozdarstvo, promet in obrt ter za panoge 111, 112, 114, 115, 120, 123, 124,

¹⁹ Ljudska pravica (v nadaljevanju: LP), št. 5, 2. 2. 1952.

²⁰ Razlike med I. in II. predlogom družbenega plana FLRJ za leto 1952, Arhiv Jugoslavije (v nadaljevanju: AJ), 40—39—94.

²¹ Zapisnik 38. seje GS VLRS, 2. 2. 1952, AS, fond GS VLRS.

²² Peto redovno zasedanje LS FLRJ, str. 100.

²³ Predlog zveznega družbenega plana je za tekstilno industrijo v FLRJ predvidel povprečno stopnjo 896, za LR Srbijo 561, LR Hrvatsko 913, LR Slovenijo 1975, LR BiH 246, LR Makedonijo 932, Črno goro 267. Na podlagi tega je bila Predilnici in tkalnici v Tržiču določena stopnja 1512, Tekstilni tovarni Ukrina Drventa pa 576, čeprav sta imeli podobno mehanizacijo in proizvodni proces. Mariborska tekstilna tovarna je imela stopnjo 1512, Tekstilna tovarna v Dugi Resi pa 340, čeprav sta obe izdelovali isti proizvod. Podobne težave so imela tudi druga tekstilna podjetja v Sloveniji.

125, 126, 128, 130, 313 in 315. Za ostala področja ali panoge je potrdila višje stopnje, kot jih je predvidel spremenjeni predlog zveznega plana.²⁴ Narodni dohodek so sklenili razdeliti tako, da bi od 138 milijard in 944 milijonov din 45 milijard 219 milijonov namenili za porabni sklad, 93 milijard 727 milijonov pa v sklad akumulacije in družbenih skladov. Iz tega sklada naj bi 63 % ostalo v Sloveniji, 37 % pa naj bi se odvedlo za splošne državne potrebe.²⁵ Zvezna skupščina je te spremembe sprejela in jih vnesla v Zakon o družbenem planu FLRJ za leto 1952, ki je začel veljati 1. aprila 1952.

S sprejetjem Zakona o družbenem planu FLRJ za leto 1952 se je končalo prvo obdobje uvajanja novega planskega sistema v tem letu. Zvezni plan je s tem, ko je prek temeljnih proporcev določil obvezno višino narodnega dohodka in njegovo temeljno razdelitev, opredelil tudi obveznost republik in do-spodarskih podjetij do zveznega plana. S tega vidika so bile razprave o njihovih planih, ki so potekale do maja, drugotnega pomena. O okrajnih družbenih planih za leto 1952 pa sploh niso razpravljali.

Razprava o predlogu **družbenega plana LR Slovenije za leto 1952** se je začela marca 1952. Ugotovili smo že, da so številna podjetja in direkcije v razpravah o predlogu zveznega družbenega plana zahtevali znižanja povprečnih stopenj v njihovem področju, panogi ali proizvodni skupini, da bi bila lahko konkurenčna istovrstnim podjetjem v ostalih republikah. V razpravi o predlogu republiškega plana so iz enakega razloga nekatera podjetja predlagala uvedbo »individualnih« stopenj, druga pa »diferencirane« stopnje.²⁶ Prvega predloga ni podprl niti republiški niti zvezni gospodarski svet, ker bi na ta način povprečne stopnje in tudi indeksi minimalne izrabe produkcijske zmogljivosti ne imeli nobenega praktičnega pomena več za poslovanje podjetij; državni organi pa bi z določanjem konkretnih stopenj znova dobili pravico »podrobnega vmešavanja« v poslovanje podjetij.²⁷ Zato pa so republiški organi podprli drugi predlog, ki je bil tudi sprejet. To je pomenilo, da so bile stopnje že diferencirane v okviru določenih obratnih skupin. Poleg tega je republiška vlada sklenila povečati skupno vsoto akumulacije in skladov za 392 milijonov din ter spremeniti nekatere stopnje. Zakon o družbenem planu LR Slovenije za leto 1952 je sprejela republiška skupščina na 1. seji II. izrednega zasedanja 29. aprila 1952.

Zakonski predpisi so določali, da gospodarske organizacije planirajo in gospodarijo samostojno, pri čemer morajo upoštevati temeljne proporce družbe-

²⁴ Stenografski zapisniki Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, I. izredno zasedanje, 21. marca 1952, Ljubljana 1952, str. 3—21.

²⁵ Zapisnik 39. seje GS VLRS, 7. 3. 1952, AS, fond GS VLRS.

²⁶ Zapisnik seje Višjega gospodarskega združenja za metalurgijo LRS, 19. 3. in 7. 4. 1952, AS, fond RS ZSS. O nekaterih napačnih tendencah v zvezi z diskusijo o družbenem planu, LP, št. 13, 29. 3. 1952. Peto redovno zasedanje LS FLRJ, str. 98—99. Zapisnik 11. seje vlade LRS, 26. 4. 1952, AS, fond vlade LRS.

²⁷ Zapisnik seje GS VFLRJ, 6. 2. in 14. 4. 1952, AJ, 40—6—11. O nekaterih napačnih tendencah v zvezi z diskusijo o družbenem planu, LP, št. 13, 29. 3. 1952. Stenografski zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, II. izredno zasedanje, 29. aprila 1952, Ljubljana 1952 (v nadaljevanju: II. izredno zasedanje LS LRS), str. 47.

nih planov oziroma obveznosti, ki jih ti predpisujejo.²⁸ Podjetja so morala po predpisanem obrazcu ugotoviti svoje obveznosti, ki so izhajale iz družbenega plana, ter poslati »pregled obveznosti« posebnim komisijam. Šele, ko je ta s posebno odločbo potrdila, da stopnja, indeks izrabe produktivnosti, plačni sklad in obseg temeljne investicijske graditve podjetja ustrezajo določilom družbenega plana, se je podjetje lahko lotilo izdelave svojega plana. Sredi aprila so imenovali komisije za temeljne proporce družbenega plana v gospodarskih podjetjih ter izdali navodilo za ugotavljanje obveznosti iz družbenih planov. V Sloveniji so podjetja že sredi aprila začela ugotavljati svoje obveznosti.

Načela novega **plačilnega sistema**, ki so jih zvezni organi sprejeli konec leta 1951 in o katerih je govoril Milentije Popović na decembrskem zasedanju zvezne skupščine, so začeli izvajati šele v začetku marca 1952, ko je zvezna vlada s posebno uredbo uvedla kategorije zaslužka in tarifne pravilnike.²⁹ Uredba je določala samo »minimalni zaslužek« za nekvalificirane, polkvalificirane in visokokvalificirane delavce ter uslužbenke, katerega je bilo vsako podjetje dolžno izplačati. Določanje »maksimalnega zaslužka« za posamezne kategorije delavcev in uslužbencev je bilo prepuščeno tarifnemu pravilniku podjetja. Če so bili do takrat delavci in uslužbenci v gospodarskih podjetjih nagrajevani na podlagi posebnih državnih predpisov ter imeli že vnaprej določeno »kvoto« plačnega sklada in število zaposlenih, je omenjena uredba določala, da se bo zaslužek delavcev in uslužbencev državnih gospodarskih podjetij ugotavljal na podlagi tarifnega pravilnika podjetja, izplačeval pa iz plačnega sklada podjetja, katerega višina bo odvisna od njegovega poslovanja oziroma od »izpolnitve naloge vsakega delavca in uslužbenca in od izpolnitve samostojnega plana podjetja«.

O novem načinu nagrajevanja so v Sloveniji začeli razpravljati konec marca, v začetku aprila pa je izšlo Splošno navodilo za izdelavo tarifnih pravilnikov. Če so delavci od začetka leta največ razpravljali o obveznostih, ki jim jih je naložil družbeni plan, se je do konca aprila dalje njihovo »zanimanje« povsem preusmerilo na sprejemanje tarifnih pravilnikov.

Junija je bila na podlagi zakona o družbenem prispevku in davkih izdana uredba o davku od presežka sklada za plače. Določala je, da se šteje kot presežek plačnega sklada tisti znesek, za katerega ta sklad presega določen povprečni normalni zaslužek, presežek pa se obdavči po progresivni lestvici.

Plansko obvladovanje trga in odstranjevanje administrativnih ukrepov sta bili poglobilni značilnosti dogajanja na **notranjem tržišču**. Usmerjanje in vodenje trga je potekalo po planu oziroma po stopnjah ali cenah, koeficientih pa tudi proračunu. Davčna in kreditna politika sta bili najpomembnejši sredstvi za usmerjanje kupne moči, ki se je pojavila na trgu. V tem letu se je

²⁸ Zakon o planskem upravljanju narodnega gospodarstva, UL FLRJ, št. 58/569, 30. 12. 1951. Uredba o temeljih poslovanja gospodarskih podjetij, UL FLRJ, št. 10/96, 5. 3. 1952.

²⁹ Uredba o delitvi sklada za plače in o zaslužkih delavcev in uslužbencev gospodarskih podjetij, UL FLRJ, št. 11/108, 7. 3. 1952.

nadaljevala politika »načrtne« neuskklajenosti ravni cen med kmetijskimi in industrijskimi, pa tudi med posameznimi industrijskimi proizvodi. Ugotovili smo že, da so leta 1951 sklenili, da bo težišče pri zbiranju akumulacije na bazični industriji, ter da so prav v ta namen konec tega leta objavili ekonomske cene surovin in nekaterih polizdelkov. Kidrič je v prvih dneh januarja na seji zveznega gospodarskega sveta poudaril, da je tudi v letu 1952 nujno, da industrija prodaja svoje proizvode »daleč iznad vrednosti, kmetijsko pa prodaja svoje proizvode dva do trikrat izpod vrednosti«. ³⁰ Tudi sredi leta, ko so bile izvršene pomembne spremembe na tem področju, je Kidrič vztrajal pri tem, da »moramo še naprej voditi politiko nizkih cen kmetijskih proizvodov«, ter zavračal pripombe, da je taka politika škodljiva za razvoj kmetijstva, ker se »bodo že v letu 1953, ko bo končana ključna kapitalna izgradnja, začela velika vlaganja v socialistični sektor kmetijstva«. O zasebnem kmetu pa je menil, da se ga bo moralo »še naprej preganjati s politiko nizkih cen«. ³¹

Julija je bilo odpravljeno kupovanje industrijskih in rudarskih proizvodov »po odobritvi«, tj. alokacija in distribucija v prometu s surovinami. S tem je prenehal veljati sistem, po katerem je zvezni svet za industrijo in gradbeništvo določal glavnim proizvajalcem količine surovin in polizdelkov, ki so jih morala podjetja po predpisanih ekonomskih cenah prodajati določenim porabnikom teh surovin. Vse pogodbe o prodaji in nakupu rudarskih in industrijskih proizvodov domače proizvodnje so se lahko sklepale po prostem dogovoru. Izjema so bili le proizvodi panoge 117 in 119, ker so bili namenjeni opremljenju ključnih objektov. ³² Na podlagi tega je bila izdana odločba o oblikovanju prodajnih cen za industrijske in rudarske surovine, polizdelke in izdelke. Od načela prostega oblikovanja cen so bili izvzeti le elektrika, bencin, petrolej za motorje, plinsko olje in sladkor.

Junija je prenehal veljati tudi obvezni odkup žita. ³³ S tem je bil v Sloveniji praktično odpravljen obvezen odkup kmetijskih pridelkov. Začasno sta ostala v veljavi še obvezen odkup volne in lesa. Novembra je bila izdana uredba o odpravi industrijskih bonov, ki naj bi začela veljati 1. januarja 1953. ³⁴ V letu 1952 se je začela tudi reorganizacija trgovinske mreže. Namesto organizacije po namenu preskrbe so začeli uvajati organizacijo po strokah.

V letu 1952 je prišlo do pomembnih sprememb tudi v **zunanjetrgovinskem sistemu**. Januarja je bila objavljena devalvacija dinarja, ki je bila izvedena z namenom, da bi se povprečna notranja vrednost nacionalne valute čim bolj približala povprečnim zunanjim vrednostim in da bi se tako načeloma omogočila trgovinska menjava s tujino brez aktivnega sodelovanja zunanjetrgovinskega sklada. Junija so podjetja v socialističnem sektorju in združne orga-

³⁰ Zapisnik 36. seje GS VLRS, 9. 1. 1952, AS, fond GS VLRS.

³¹ A CK ZKJ, XI 8—II/86.

³² Odločba o odpravi kupovanja industrijskih in rudarskih proizvodov po odobritvi, UL FLRJ, št. 32/386, 18. 6. 1952. Odredba o spremembi in dopolnitvi odredbe o sklepanju prodajnih in kupnih pogodb za industrijo in rudarske proizvode in pogodb o storitvah iz domače proizvodnje leta 1952, UL FLRJ, št. 33/405, 25. 6. 1952.

³³ Uredba o odpravi obveznega odkupa žita, UL FLRJ, št. 31/354, 11. 6. 1952.

³⁴ UL FLRJ, št. 56/643, 19. 11. 1952.

nizacije dobile pravico, da prosto razpolagajo s 45 % deviz, ki so jih dosegle v svojem poslovanju s tujino.³⁵ Julija so odpravili sistem uvoznih in izvoznih dovoljenj, zato je bilo za zunanjetrgovinsko poslovanje dovolj, če so bila podjetja registrirana pri pristojnem državnem organu.³⁶ Devizno poslovanje se je sprostito tako, da so bila pri Narodni banki uvedena devizna obračunska mesta (DOM), ki so kot nekakšne devizne borze dobila nalogo olajšati nakup ali prodajo prostih deviz.³⁷ Naslednji pomemben ukrep, ki je vsaj načeloma pomenil odpravo administrativnega planiranja izvoza in uvoza, je bila uvedba uvoznih ali izvoznih koeficientov. Ti so bili predpisani za obračunavanje uvoznega ali izvoznega blaga. Na podlagi koeficientov so izračunali pozitivne razlike (te so odvajali v skupni sklad) ali negativne, ki so dajale pravico do regresa. Koeficienti so bili določeni tako, da se je tudi na ta način zbirala akumulacija ter da so imele potrebe kapitalne graditve vso prednost. Zato je imela oprema za ključne objekte uvozni faktor 1, kar je pomenilo, da so jo podjetja plačevala po uradni pariteti dinarja.

Do srede leta je bilo v veljavi okoli 3500 gospodarskih predpisov, zato so sredi leta začeli usklajevati predpise z novim gospodarskim sistemom. S posebno uredbo, ki je izšla v začetku avgusta, se je število veljavnih gospodarskih predpisov zmanjšalo na 176.³⁸

Izkušnje in problemi uvajanja gospodarskega sistema v letu 1952

Dva meseca po izdaji zakona o zveznem družbenem planu so se uresničile napovedi tistih, ki so trdili, da so stopnje nerealno določene. Tudi Kidrič je moral na seji zveznega gospodarskega sveta 14. junija priznati, da »niti splošna stopnja niti posamezne stopnje v družbenih planih ne veljajo več v celoti«. ³⁹ Posebej pogoste zahteve po njihovi spremembi so prihajale iz Slovenije, kjer so izračuni izvršene proizvodnje in gibanja cen v prvem polletju pokazali, da imajo gospodarska podjetja, zaradi mnogo višje stopnje kot istovrstna podjetja v drugih republikah, velike težave na trgu. Janko Smole, Zoran Polič in Franc Leskošek so zato na sejah zveznega gospodarskega sveta opozarjali na »pogost pojav, da so cene slovenskim proizvodom višje z istimi v drugih republikah«, zato so zahtevali spremembe ali izenačitev stopenj.⁴⁰ Sprememba (znižanje) stopenj ni pomenila samo znižanja načrtovane akumulacije, ampak tudi porušnja predvidenega razmerja med temeljnimi proporci. Zato so v zveznem gospodarskem svetu sklenili »zelo oprezno pristopiti k njihovim spre-

³⁵ Odločba o razpolaganju gospodarskih organizacij z deviznimi sredstvi, UL FLRJ, št. 32/383, 18. 6. 1952. Odločba o delu deviznih sredstev, ki jih bodo socialistične gospodarske organizacije prodajale Narodni banki FLRJ, UL FLRJ, št. 35/432, 1. 7. 1952.

³⁶ Uredba o izvozu in uvozu blaga in o deviznem poslovanju, UL FLRJ, št. 35/413, 1. 7. 1952.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Uredba o uskladitvi gospodarskih predpisov, predpisov zveznih organov državne uprave z novim gospodarskim sistemom, UL FLRJ, št. 40/489, 2. 8. 1952.

³⁹ Zapisnik seje GS F0RJ 14. 6. 1952, A CK ZKJ, fond Borisa Kidriča, šk. 8.

⁴⁰ Cit. v op. 31.

membam«. ⁴¹ Boris Kidrič pa je napovedal, da se bodo stopnje spremenile samo na podlagi dejanskih dokazov in ob upoštevanju politike rezerv. ⁴²

Vedno večje zahteve po spremembi stopenj in dejstvo, da tudi določanje diferenciranih stopenj po obratih ni prineslo boljših rezultatov, so prisilili zvezne organe, da so se v drugi polovici leta lotili zniževanja stopenj oziroma njihovega prilagajanja potrebam trga. ⁴³ S temi spremembami se je, razen nekaterih izjem, ⁴⁴ vsaj začasno izboljšal položaj slovenskih podjetij bazične industrije na jugoslovanskem trgu. Podjetja tekstilne, usnjarske in lesne industrije pa so zaradi višjih stopenj, kot so jih imela istovrstna podjetja v drugih republikah, še naprej imela velike težave.

Nov plačni sistem ni prinesel pričakovanih rezultatov. Kljub temu, da je bilo ob izdaji uredbe o razdelitvi plačnega sklada in o zaslužkih delavcev in uslužbencev predvideno, da bodo podjetja lahko povečala plačni sklad »samo do določene meje«, ⁴⁵ so plačni skladi podjetij naraščali, ne da bi se pri tem njihova proizvodnja bistveno povečala. Podjetja, ki s svojo proizvodnjo niso uspela doseči niti predpisanega plačilnega sklada, so izplačevala polne plače.

Za Slovenijo je bilo značilno naraščanje tega sklada. Januarja 1952 je skupni plačni sklad (z vrednostjo bonov) znašal 2 milijardi 37 milijonov din, decembra pa že 2 milijardi 677 milijonov. ⁴⁶ Povprečne plače zaposlenih v gospodarstvu so se dvignile od 6977 din, kolikor je bilo povprečje za leto 1951, na 7281 din januarja in na 7127 oktobra. ⁴⁷ Po besedah Ivana Mačka bi lahko v Sloveniji »še bolj zaslužili, vendar bi to bila potuha nepravilnostim v drugih republikah«. ⁴⁸ Po septembrskem izračunu je bilo v Sloveniji tudi 221 podjetij, ki niso dosegla predpisanega plačnega sklada, vendar so kljub temu izplačala polne plače. ⁴⁹ Zato so sklenili od 1. novembra »izplačevati« takim podjetjem le 80-odstotne plače. ⁵⁰

⁴¹ A CK ZKJ, XI 8—II/85.

⁴² A CK ZKJ, XI 8—II/87.

⁴³ Prezidij zvezne ljudske skupščine je na seji 24. julija sprejel ukaz o spremembi povprečnih stopenj — na zahtevo Borisa Kidriča je bil izdan šele 22. avgusta —, nato pa potrdil tudi predlog vlade LR Slovenije, da se zaradi potreb po izenačenju stopenj z drugimi republikami, neodgovarjajočih cen, odprave regresov in uvedbe novih proizvodnih skupin, znižajo nekatere stopnje. Te spremembe je Prezidij LS LR Slovenije v obliki ukaza objavil 5. avgusta. Slovenski gospodarski svet je 19. avgusta poslal zveznemu predlog za spremembo stopenj »za primere, kjer gre po našem mnenju za občutne napake, ki so se pojavile ob priliki sestave družbenega plana«. Ta predlog pa ni bil sprejet. Zvezni prezidij je šele konec oktobra spremenil (znižal) vrsto stopenj, vendar se je na Slovenijo nanašalo le znižanje stopnje za obrate predelave svinjskih kož v panogi 125.

⁴⁴ Za proizvodnjo umetnih gnojil je imela Slovenija prvotno določeno stopnjo 1747, Srbija pa 400. Ko se je na zahtevo Slovenije stopnja spremenila oziroma znižala za Slovenijo na 780, se je istočasno znižala stopnja za Srbijo na 100, s čimer se je nesorazmerje še povečalo.

⁴⁵ Načrt uredbe o plačnem fondu in poslovanju podjetij, SP, št. 44, 21. 2. 1952.

⁴⁶ Analiza blagovno denarnih odnosov v januarju 1953, AS, fond Glavne uprave za plan LR Slovenije (v nadaljevanju: GU za plan LRS).

⁴⁷ Osnutek gospodarske analize za leto 1952, AS, fond GU za plan LRS.

⁴⁸ Zapisnik 59. seje GS VLRS, 18. 10. 1952, AS, fond GS VLRS.

⁴⁹ Stenografski zapisnik seje IOOF, 28. 10. 1952, AJ, fond SZDL Jugoslavije, fasc. 61.

⁵⁰ Prav tam.

Opozoriti velja na problem, kateremu uradna politika ni posvečala posebne pozornosti. Ta se je v celi vrsti podjetij izražal pri »vzpostavljanju pravilnega odnosa med delavci in uslužbenci tako glede števila kot višine plač«. ⁵¹ Prvi podatki (oziroma povprečne tarife postavke po uri) so kazali na »tendenco povišanja (plač) v korist uslužbencev, posebno nižjih«. ⁵²

V prvi polovici leta ni prihajalo do večjih motenj na trgu. Cene osnovnih surovin in reprodukcijskega materiala so ostale v glavnem takšne, kot so bile predvidene s planom. ⁵³ Cene kmetijskih in prehrabnenih proizvodov so se celo znižale. ⁵⁴ Zato so v tem času največ razpravljali o težavah, ki so jih povzročale naraščajoče zaloge. Napovedi, da bo hitro naraščanje zalog povzročilo velike težave, je Kidrič zavračal kot »smešne teorije«. Prvič zato, ker v »socializmu ne more priti do hiperprodukcije«, nov gospodarski sistem pa brez zadostnih zalog (rezerv) ne more delovati. Dokazoval je, da če se ne bi odločili za zavestno politiko zalog, bi se morali zaradi posledic suše vrniti na distribucijo in prisilni odkup. Drugič pa zato, ker »tako govorjenje samo škoduje pri pogajanju za mednarodno pomoč«. ⁵⁵

V drugi polovici leta se je položaj precej spremenil. Zaradi previsokih ali različnih stopenj so imela strojna in tekstilna podjetja velike težave na trgu. Zaradi slabe letine in zmanjšanja števila živine se je povečal denarni obtok, hitro so naraščale cene kmetijskih proizvodov; preskrba prebivalstva s temeljnimi živili je po enem letu znova postala kritična. V zvezni vladi so sklenili, da bodo potrebne količine temeljnih živil in stabilnejše cene zagotovili z državno intervencijo na trgu. ⁵⁶ To je pomenilo povečan uvoz in uvedbo ukrepov za zmanjšanje denarnega obtoka in zagotovitev sredstev za odkup žita. V ta namen so v zveznem gospodarskem svetu sklenili, da bodo republike prispevale 6 % svojega proračuna, davkoplačevalci pa eno milijardo din davka za leto 1953. Zmanjšati so sklenili izdatke za socialno pomoč ter povečati sta-

⁵¹ Narodna država, leto 1952, št. 5—6, str. 277—288.

⁵² Prav tam, str. 280.

⁵³ Analiza ravni prodajnih cen proizvajalcev v industriji in rudarstvu po panogah dejavnosti za leto 1952, AJ, 40—31—71. Blagovno denarna situacija in tržišče v letu 1952, AJ, 129—15—42.

⁵⁴ Indeksi cen v LR Sloveniji v maloprodajnem trgovinskem prometu (izračunani na podlagi prometa po tekočih cenah in prometa po cenah iz IV. trimesečja 1951):

	Skupaj	Prehrana	Industrijsko blago
IV. trimesečje 1951	100	100	100
I. trimesečje 1952	92,3	89,9	100,5
II. trimesečje 1952	96,1	92,6	100,6
III. trimesečje 1952	94,1	88,2	101

Osnutek gospodarske analize za leto 1952, AS, fond GU za plan LRS.

⁵⁵ Cit. v op. 31 in 42.

⁵⁶ Svetozar Vukmanović, Privredni razvoj i socijalistička izgradnja (1948—1958), Beograd 1964 (v nadaljevanju: Privredni razvoj), str. 60.

narine.⁵⁷ V Sloveniji so 6-odstotni prispevek (ali 900 milijonov din) sprejeli z negotovanjem, ker je imel konec oktobra republiški proračun že brez tega primanjkljaj za več kot pet milijard. Problem je republiška vlada rešila tako, kot je bila praksa tudi kasneje: zmanjšala je participacijo okrajem in odvzela »odvečno akumulacijo« podjetjem.⁵⁸

V drugem polletju so se tudi na področju zunanjetrgovinskega sistema pojavile znatne težave. V DOM-u je deviz stalno primanjkovalo. Podjetja, ki so imela devize, so z njimi lahko »skoparila« ali jih prodajala po mnogo višjem tečaju od uradnega, ker ni bil predpisan rok, v katerem morajo podjetja »odvečne devize« prodati ali porabiti. Koeficienti so se pokazali kot preveč togi, prav tako se niso spreminjali skladno s spremembami cen na zunanjem trgu. Zaradi velikih vojaških potreb, kapitalne graditve, odplačila tujih dolgov in povečanega uvoza osnovnih prehrabnenih živil se je zmanjšal odstotek deviz, ki je ostal podjetjem za prosto razpolaganje od 45 % do 20 %. Prepovedan je bil izvoz cele vrste proizvodov. Izvoz se je precej zmanjšal, kar pa ni veljalo za Slovenijo, kjer se je povečal.⁵⁹ Po izračunih glavne uprave za plan LR Slovenije se je plan izvoza v tem letu uresničil 100,3-odstotno, izvoz industrijskega sektorja je presegal plan za 24 %, kmetijstva pa za 13 %.⁶⁰ V večji meri kot do takrat so bili v slovenskem izvozu udeleženi industrijski proizvodi, ki so pomenili skoraj polovico vsega izvoza. Ker je bil slovenski izvoz mnogo stabilnejši in ne tako »podvržen konjunktornim valovanjem« kot izvoz v drugih republikah, ki so »še pretežno agrarne«, se je delež Slovenije pri skupni vrednosti jugoslovanskega izvoza povečal na 11,65 %.⁶¹

Kidrič je sredi leta ocenil, da rezultati prvega polletja zagotavljajo »soliden« in »ugoden« gospodarski položaj,⁶² potrjujejo pravilnost nove gospodarske usmeritve in že dopuščajo stvarno in poglobljeno analizo novih proizvodnih odnosov, ki nastajajo in se razvijajo z novim gospodarskim sistemom. V svojih teoretičnih razmišljanjih je poudarjal, kako pomembno je, da socialistična država še naprej organizira in obvladuje proizvodnjo in menjavo

⁵⁷ Zapisnik seje GS VFLRJ, 25. 9. 1952, A CK ZKS, fond Borisa Kidriča, šk. 8.

⁵⁸ Zapisnik 12. seje vlade LR Slovenije, 16. 10. 1952, AS, vlade LRS.

⁵⁹ Izvoz gospodarstva LR Slovenije v letu 1952:

	v milijon din	indeks (1951 = 100)
Rudarstvo	209	62,9
Metalurgija	2659	92,5
Lesni sektor	3290	94
Ostala industrija	1282	155
Kmetijstvo	1889	165
Skupaj	9329	106,5

Kratka gospodarska analiza za leto 1952, Gospodarski vestnik, št. 14, 18. 2. 1953.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Naša trgovinska bilanca za prvih deset mesecev, SP, št. 293, 11. 12. 1952.

⁶² Cit. v op. 39.

po temeljnih proporcijah, odreja odnos med potrebnim in presežnim delom ter najpomembnejšo namensko uporabo presežnega dela.⁶³ Zato je tudi zagovarjal mnenje, da sta plan in planska prisila potrebna, dokler »obstaja nasprotje med sedanjostjo in prihodnostjo«, in da je pglavitna naloga plana v tem, da preprečuje pojave hiperprodukcije ali zmanjšanja proizvodnje ter zagotavlja potrebe gospodarskega in družbenega razvoja. Ko je opredeljeval vlogo in naloge plana »v sedanjosti«, je poudarjal, da še ni razmer, da bi se direktivi ali planski prisili popolnoma odrekli, temveč se je treba »boriti za čim večjo prisilo tam, kjer je še potrebna«, hkrati pa jo »osvobajati čim bolj je mogoče povsod tam, kjer je postala odvečna«.⁶⁴ Ocenil je, da je od plana kot kategorije v »starem« smislu ostalo le še obvezno vključevanje posebnih družbenih potreb (vojaške potrebe države in kapitalne graditve)⁶⁵ in da so že dozorele razmere, ko bo tudi plan v »današnjem« smislu odmril. Delovni kolektivi v okviru planskih proporcev samostojno planirajo in poslujejo, okraji skrbijo samo za to, ali podjetja izpolnjujejo tiste družbene obveznosti, ki so določene z zakoni. Državni aparat »o ničemer ne odloča, ampak stvari samo pripravlja in predlaga«, predstavniški organi pa svoje odločitve izdajajo po »izvedbi široke, splošne in načelne razprave«.⁶⁶

Kidrič je leta 1952 pojem potrebno delo enačil z »individualno potrošnjo«, pojem presežnega dela pa z »družbeno lastnino, ne glede na to, kdo z njo upravlja«.⁶⁷ Razlagal je, da socializem v tej fazi zaradi nizke stopnje proizvodjalnih sil in dejstva, da družba določenih potreb »spontano ne bi prevzela«, temveč bi se presežek pretvarjal v industrijsko porabo, in nevarnost »kapitalističnega izvojevanja novega sistema«, kategorično zahteva določanje odnosa med potrebnim in presežnim delom in namensko uporabo presežnega dela.⁶⁸ Dopuščal pa je možnost, da »družbeno nujno prelivanje presežnega dela« poteka tudi z »navadnim« delovanjem objektivnih ekonomskih zakonov, tako da podjetja in komune del presežnega dela, katerega imajo pravico upravljati, vlagajo v banke oziroma kreditirajo druga področja, za to dobivajo obresti. Določanje presežnega dela in družbenega prisvajanja odtujevanja tega dela, Kidrič ni razumel kot prikrite oblike odtujevanja tega dela, ker naj bi se z njim »socialistično in demokratično razpolagalo« in ker naj bi se večji del tega vračal v upravljanje neposrednim proizvajalcem.⁶⁹

Konec tega leta je Kidrič tudi ocenil, da je »birokratski konflikt z objektivnimi ekonomskimi zakoni v glavnem že likvidiran. »Toda čeprav so neposredni proizvajalci že udeleženi pri upravljanju presežnega dela in se del presežnega dela, ki se mora nujno prelivati, občutno zmanjšuje smo prav glede

⁶³ Boris Kidrič, ZD, IV. str. 462—482. Boris Kidrič, O perspektivi našega ekonomskega družbenega razvoja, 7. 7. 1952, A CK ZKS, fond Borisa Kidriča.

⁶⁴ Zapisnik seje GS VFLRJ, 22. 4. 1952, A CK ZKJ, fond Borisa Kidriča. O perspektivi našega ekonomskega družbenega razvoja, 7. 7. 1952, A CK ZKS, fond Borisa Kidriča.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Zapisnik seje GS VFLRJ, 11. 6. 1952, A CK ZKJ, fond Borisa Kidriča.

⁶⁷ Cit. v op. 63.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Boris Kidrič, ZD IV, str. 463 in 498.

te bistvene značilnosti socialističnih odnosov šele na začetku.«⁷⁰ Probleme, ki so nastali pri uresničevanju družbenih planov, je opravičeval z »napakami v planiranju«,⁷¹ neizdelano metodologijo planskih poporcev, z neurejenim kreditnim in plačnim sistemom, pa tudi s prizadevanji v državnih organih, da bi se vrnili »k preizkušnim administrativnim metodam ali pa jih nadomestili z administrativnim odločanjem Narodne banke«. ⁷²

Odgovoriti moramo še na vprašanje, kako so uresničevali v preteklem letu sprejeto odločitev o odpravi (stečaju) vseh nerentabilnih podjetij. V prvi polovici leta so bili v zveznem gospodarskem svetu še enotni o tem, da morajo pristojni organi za vsa takšna podjetja najkasneje v dveh mesecih odločiti, ali se ukinejo ali nadaljujejo s poslovanjem, ter da je treba do odločitve zagotoviti zaposlenim minimalne plače. Ko so avgusta razpravljali o ukinitvi nekaterih podjetij ali o zmanjševanju njihove proizvodnje, je Kidrič temu nasprotoval. Menil je, da bi to pomenilo »skrajno nepravilnost«, zato je predlagal, da državna podjetja odkupujejo zaloge od »takšnih« podjetij.⁷³

Politika ključne kapitalne graditve v letu 1952

Razprave o planu ključne kapitalne graditve leta 1952, ki naj bi bilo odločilno leto v procesu industrializacije države, in leto, ko bi se končala tako »napeta« investicijska graditev, so se začele že v drugi polovici leta 1951. Da bi lahko leta 1952 dokončali gradbena dela na ključnih objektih, kar je bil tudi sklep politburoja CK ZKJ,⁷⁴ so v zveznih organih sklenili nameniti tej graditvi še več sredstev kot leta 1951 ter še bolj omejili sredstva za druga področja ali dejavnosti.⁷⁵ »Ne gre za prestižna vprašanja ugleda, namreč da hočemo dokazati, da kominformska blokada in druge njihove umazanosti niso mogle zlomiti naše gospodarske koncepcije,« je poudarjal Boris Kidrič na kongresu Zveze sindikatov Jugoslavije, kajti »gre za najbolj življenjska vprašanja naših narodov in naše države.«⁷⁶ Opozarjal je, »če nam to ne uspe, bomo prišli v zelo težak položaj, tako v odnosu do tujine, poslabšal pa se bo tudi življenjski standard.«⁷⁷

V planu ključne kapitalne graditve so za leto 1952 predvideli 295 ključnih objektov.⁷⁸ Ta plan ni predvideval graditve novih objektov v Sloveniji, ampak

⁷⁰ Boris Kidrič, ZD IV, str. 502.

⁷¹ Cit. v op. 39.

⁷² Boris Kidrič, ZD IV, str. 497—498.

⁷³ Cit. v op. 42.

⁷⁴ A CK ZKJ, III/55.

⁷⁵ Zapisnik gospodarske konference s sekretarji OK in mestnih komitejev KPS, 9. 5. 1951, A CK ZKS, fond IK. A CK ZKJ, XI 8—II/35, 8—II/59. Zapisnik seje GS VLRS, 4. 9. 1951, AS, fond GS VLRS. Boris Kidrič, ZD IV, str. 320, 334—337 in 363. Izjava ministra Milentije Popovića o ukrepih za stabilizacijo našega gospodarstva, SP, št. 248, 21. 10. 1951. Proračun za leto 1952, SP, št. 294, 18. 12. 1951.

⁷⁶ Boris Kidrič, ZD IV, str. 317.

⁷⁷ A CK ZKJ, XI 8—II/59.

⁷⁸ Slovenski poročevalec je poročal, da so na plenarni seji Centralnega odbora sindikata gradbenih delavcev Jugoslavije razpravljali o nalogah sindikalnih organizacij pri graditvi 295 ključnih objektov. Ne poroča pa, kateri so ti objekti. Še 15 milijard bomo investirali v 295 ključnih objektov do konca petletke, SP, št. 275, 23. 11. 1951.

le dokončanje gradbenih del ali montažo strojev in opreme v tistih, ki so bili v državnem planu že leta 1951. Ti so bili: HE Vuzenica, HE Moste, HE Medvode, HE Mariborski otok, TE Šoštanj, Železarna Jesenice, Železarna Ravne, Železarne Štore, Tovarna glinice in aluminija Kidričevo (takrat Strnišče), Metalna, Litostroj, TAM, Tovarna celuloze in papirja Krško. Na seji republiškega gospodarskega sveta so 19. maja ugotovili, da so predvidena sredstva iz državnega proračuna manjša, kot so načrtovali.⁷⁹ Zato so sklenili, da se bo »strojegradnja gradila iz lastnih sredstev«.⁸⁰ V republiški plan so sklenili uvrstiti objekte, ki so izpadli iz državnega plana: Tovarno organskih barvil v Celju Belinko, Belt, Tovarno gradbenih polizdelkov Ljubljana in Rudnik Mežico.

Prvi objavljeni predlog zveznega družbenega plana za leto 1952 je določal vrednost skupne investicijske graditve FLRJ v višini 156 milijard 43 milijonov din, od česar naj bi za državni plan te graditve odpadlo 128 milijard 39 milijonov din. Zaradi zahtev republik po dodatnih sredstvih se je obseg skupnih investicijskih sredstev povečal na 208 milijard din, plan temeljne graditve (v letu 1952 so namesto pojma pljučna kapitalna graditev začeli uporabljati pojem temeljna investicijska graditev) pa na 154 milijard. Zvezna komisija za uskladitev predlogov družbenega plana je takšno povečanje ocenila kot neizvedljivo, ker bi bile s tem investicije večje od predvidene akumulacije. V drugem predlogi zveznega družbenega plana, ki je bil tudi sprejet kot zakon o družbenem planu FLRJ za leto 1952, je vrednost skupne investicijske graditve ostala nespremenjena, zato pa se je vrednost temeljne graditve povečala na 135 milijard 421 milijonov din. V planu te graditve sta bila 102 ključna objekta. Največ jih je bilo predvidenih v Srbiji, Bosni in Hercegovini, ker je bila tam poglavitna surovinska baza.⁸¹

Za investicijsko graditev v Sloveniji je prvi predlog zveznega plana predvidel 14 milijard 103 milijone din ali 9,5 % od predvidene skupne vsote za to graditev. Vlada LR Slovenije je med razpravami o zveznem predlogu zahtevala še milijardo dodatnih sredstev. Po zakonu o družbenem planu je bilo za Slovenijo določeno 16 milijard 375 milijonov, od tega 15 milijard 633 milijonov za 14 objektov temeljne investicijske graditve v Sloveniji. Ti objekti so bili: HE Vuzenica, HE Medvode, HE Moste, HE Mariborski otok, TE Šoštanj, rudnika Velenje in Zagorje, železarne na Jesenicah, Ravnah in Štorah, Tovarna glinice in aluminija (TGA) Kidričevo, Litostroj, Metalna, Tovarna celuloze in papirja Krško.

Zakon o družbenem planu LR Slovenije za leto 1952 je določal večja sredstva za investicijsko graditev v Sloveniji (19 milijard 647 milijonov din), za plan temeljne investicijske graditve (16 milijard 375 milijonov din) ter več objektov te graditve. Poleg tistih, ki jih je določil že zvezni plan, so dodali še nove: HE Vuhred, HE Savico, HE Plave, Nafto Lendava, TAM, Tovarno kovanega orodja Zreče, Telekomunikacije, Strojno tovarno Trbovlje, Hidromontažo, Tovarno organskih barvil v Celju in obrat tovarne Lek v Mengšu.

⁷⁹ Zapisnik 25. seje GS VLRS, 19. 5. 1951, AS, fond GS VLRS.

⁸⁰ Zapisnik 32. seje GS VLRS, 19. 5. 1951, AS, fond GS VLRS.

⁸¹ Z zakonom o družbenem planu FLRJ za leto 1952 je bilo predvideno naslednje število ključnih objektov: Srbija 36, Hrvaška 18, Slovenija 14, BIH 24, Makedonija 7, Črna Gora 3.

Zvezni in republiški plan je največji del investicijskih sredstev namenjal ključni kapitalni graditvi. Večji del preostalih investicijskih sredstev, ali t. i. svobodnih investicij, so sklenili nameniti kmetijstvu, ostanek pa investicijski graditvi ljudskih odborov in podjetij. Za graditev ključnih objektov so bila predvidena sredstva iz Državne investicijske banke oziroma zagotovljena iz zveznega ali republiškega proračuna. Preostali del plansko predvidenih investicijskih sredstev so sklenili porabiti za proizvodnjo potrebne količine gradbenega materiala, orodja in poljedelskih strojev. Kmetijstvo naj bi se gradilo »le iz lastnih sredstev in skladov«, okrajji in podjetja pa iz tistega dela akumulacije, ki jim je ostala za prosto razpolaganje. Ker so bila sredstva, načrtovana za svobodno razpolaganje, zelo majhna, poleg tega pa odvisna od gradbenega dovoljenja in potrjenega projekta, brez katerega jih ni bilo mogoče uporabiti, je bilo že v začetku leta jasno, da bo ta graditev zelo omejena. Medtem ko leta 1951 »lokalni faktorji niso mogli graditi, ker je primanjkovalo gradbenega materiala in delovne sile, zato pa letos ne bo manjkalo obeh, oziroma bodo v prosti prodaji, ne bo pa sredstev za to«, je ugotavljal Stane Kavčič marca 1952.⁸²

Marca 1952 so začeli razpravljati o novem načinu financiranja investicij, ki naj bi začel veljati leta 1953.⁸³ Poglavitna sprememba naj bi bila v tem, da ne bi več financirali investicij iz proračuna, namesto tega naj bi uvedli kreditiranje investicij in odplačevanje kreditov v določenih rokih. To so si zamislili tako, da bi za temeljne investicije namenili leta 1953 42 milijard, katere bi republike lahko dobile na kredit iz splošnega investicijskega sklada. Preostala investicijska sredstva (neobvezne investicije), znašala naj bi 103 milijarde din, pa bi bila namenjena okrajem in podjetjem za rekonstrukcijo in modernizacijo proizvodnje. Obvezne investicije naj bi se financirale s krediti tako, da bi se v družbenem planu določila obveznost podjetja pri gradnji objekta, na podlagi katere bi podjetja imela pravico do investicijske vsote, predvidene za ta objekt. Sklenili so, da bodo kredite dobili le tisti prosilci, ki bodo kreditno sposobni, kar je še posebno veljalo za t. i. neobvezno investicijsko graditev. Nov način financiranja investicij naj bi omogočil okrajem in podjetjem, da bi prišli s krediti do sredstev zunaj svoje akumulacije, hkrati pa jih prisilil k namenski, gospodarnejši in hitrejši uporabi nakazanih sredstev, oziroma onemogočil, da bi ta sredstva namenjali za druge namene. Na drugi strani pa bi bila podjetjem dana možnost svobodnega razpolaganja s svojimi sredstvi v tem smislu, da bi dajala drugim podjetjem kredite (prek Narodne banke) in s tem dobila obresti.

Tako bi se spremenil tudi način financiranja nerazvitih republik, ne da bi bilo potrebno spreminjati razdelitev narodnega dohodka. Namesto dotacij naj bi uvedli kredite »pod ugodnejšimi pogoji« in dobo vračanja. Za leto 1953 so

⁸² Zapisnik razširjene seje organizacijskega sekretariata CK KPS, 17. 3. 1952, A CK ZKS, fond IK.

⁸³ Zapisnik 39. seje GS VLRS, 7. 3. 1952, AS, fond GS VLRS. Peto redovno zasedanje LS FLRJ, str. 51—54. Zapisnik seje GS VFLRJ, 7. 4. 1952, AJ, 40—6—11. Zapisnik seje GS VFLRJ, 16. in 17. 8. 1952, A CK ZKJ, XI 8—II/87. Zapisnik seje GS VFLRJ, 12. 9. 1952, A CK ZKJ, 8—II/91.

sklenili, da bo dotacije še dobila Črna gora za pokritje proračunskih razlik, vsa »ostala pomoč zaostalim republikam pa gre prek kreditov«.⁸⁴

V razpravah o prehodu na sistem kreditiranja investicij so še posebej poudarjali, da bo ta sistem tudi v »bodoče« zagotavljal, da bo »družba usmerjala investicije po splošnih potrebah, saj bo dajala kredite z ustrežajočimi pogoji po namenu objektov«.⁸⁵ To naj bi bil tudi pogoj za zmanjšanje obsega investicijske graditve »na široki fronti« in razbremenitev plačilne bilance.

Do konca leta so določili in opredelili le temeljna načela investiranja po novem sistemu, vprašanja njihove realizacije pa so ostala nerazčiščena ali neizdelana. Na seji zveznega gospodarskega sveta so 26. novembra sklenili, da »vse kar se bo od 1. januarja gradilo, se bo tudi plačalo. Za tisto, kar se je gradilo že pred tem pa se bo izvršila revalorizacija.«⁸⁶

Razprave o perspektivnem razvoju narodnega gospodarstva ter načrtovanje industrijskega razvoja v letih 1953—1955

Ker se je leta 1952 iztekel petletni plan, so sredi leta 1952, v posebej za to imenovanih zveznih in republiških komisijah začeli razpravljati o planu gospodarskega razvoja v naslednjih letih.⁸⁷ Največ so razpravljali o perspektivnem planu 1953—1955, o 10-letnem planu razvoja narodnega gospodarstva pa so razpravljali s stališča temeljne investicijske graditve. Menili so, da ni potrebno, da »gremo na javno izdelavo 3- ali 4-letnega plana« in na podrobno izdelavo letnih planov, temveč da se sprejme okvirni gospodarski program za to obdobje, na podlagi katerega bodo potem določali letne plane. Plan so zato imenovali perspektivni ali orientacijski, njegove podlago pa so videli v določitvi narodnega dohodka in njegove razdelitve, planu investicijske graditve in plačilne bilance. Glavni poudarek v obeh planih je bil na planu investicijske graditve, kar je dejansko pomenilo nadaljnjo industrializacijo države, toda v spremenjenih razmerah. Sklenili so namreč prenehati z »dosedanjo prakso« graditve pomembnih objektov ter dopustiti njihovo graditev le na podlagi poprejšnjih raziskav in predložene dokumentacije.

Po načrtih Borisa Kidriča naj bi v perspektivnem planu 1953—1955 za elektrogospodarstvo, barvasto metalurgijo, kemično industrijo, strojogradnjo, premogovništvo, kmetijstvo in promet določili objekte, ki se bodo v tem času gradili. Za ostala gospodarska področja ali panoge naj bi samo določili, za koliko se bo skupno povečala njihova zmogljivost.⁸⁸ Svetozar Vukmanović je na VI. kongresu KPJ (ZKJ) napovedal, da bodo v »bližnji perspektivi« imeli vso prednost izgradnja novih hidroelektrarn in dokončanje termoelektrarn, objekti za proizvodnjo umetnih gnojil in traktorjev, tovarna umetnih vlaken in rudnik Majdanpek. Izgradnja novih železarn in koksarn je bila naloga »daljne perspektive«. Pristavil pa je, da perspektivna graditev industrije ne

⁸⁴ Zapisnik seje GS VFLRJ, 12. 9. 1952, A CK ZKJ, XI 8—II/91.

⁸⁵ Bodoči sistem financiranja investicij s krediti, SP, št. 206, 31. 8. 1952. Zapisnik seje GS VFLRJ, 12. 9. 1952, A CK ZKJ, XI 8—II/91.

⁸⁶ A CK ZKJ, XI 8—II/93.

⁸⁷ Zapisnik 45. seje GS VLRS, 2. 6. 1952, AS, fond GS VLRS. Cit. v op. 31.

⁸⁸ Zapisnik seje GS VFLRJ, 1. 7. 1952, A CK ZKJ, fond Borisa Kidriča, šk. 8.

bi smela potekati na škodo drugih panog in področij, kot je »bilo pravilo v sedanjem razvoju«.⁸⁹

Sredi leta so tudi v Sloveniji izdelali osnutek za 3-letni perspektivni plan. Republiški gospodarski svet je na podlagi predlogov podjetij, ki jih je zbral republiški svet za industrijo, izdelal osnutek plana investicij v industriji, kmetijstvu, gradbeništvu, gozdarstvu, zdravstvu in prosveti.⁹⁰ V njem je Glavna uprava za plan LR Slovenije ločila objekte zveznega in republiškega pomena, tj. tiste, ki jih bo financiral zvezni in tiste, ki jih bo financiral republiški investicijski sklad. Kot zvezni projekti so bili načrtovani: HE Vuzenica, HE Vuhred, HE Mariborski otok, HE Medvode, HE Mavčiče, HE Moste, TE Šoštanj; transformatorske postaje 110 KV: Kleče, Pekre, Celje, Radovljica; daljnovodi 110 KV: Maribor-Laško, Maribor-Dravograd, Maribor-Strnišče, Dravograd-Velenje; rudniki: Velenje, Zagorje, Mežica, Idrija; železarne: Jesenice, Ravne, Štore, Nafta Lendava, TGA Kidričevo, Cinkarna Celje, Impol, Litostroj, TAM, Strojna tovarna Trbovlje, Tovarna celuloze in papirja Krško, tovarna viskoze, Sava Kranj, Tovarna lesonitnih plošč Sevnica, Lesni kombinat Limbuš.

Med republiške projekte je glavna uprava uvrstila: transformatorske postaje 35 KV: Tezno, Murska Sobota; razdelilne postaje: Trbovlje, Idrija, Kočevje, Škofja Loka, Moste, Ljubljana—Mirje, Podplat; daljnovode 35 KV: Maribor—Konjice, Celje—Laško, Moste—Radovljica, Medvode—Ljubljana (dvojni), Litija—Grosuplje, Ljubljana—Grosuplje; Cementarno Anhovo, Titan, Rog, TOPS, Tovarno optičnih instrumentov v Ljubljani, Tovarno verig Lesce, Metalno, Tovarno kovanega orodja Zreče, Telekomunikacije, Elektrokovino, Elmo, Tovarno organskih barvil Celje, Belinko, Tovarno umetnih brusov Maribor, obrat Lek v Mengšu, Papirnico Količevo, Kemično industrijo Liboje, Steklarno Hrastnik, Steklarno Rogaška Slatina, Kemično tovarno Hrastnik, Tovarno gradbenih polizdelkov Ljubljana, Utensilia, tekstilne tovarne v: Jaršah, Medvodah, Tržiču, Ajdovščini, Kočevju, Predilnico v Mariboru, Planiko, Tovarno kvasa pri pivovarni Union, Oljarno Ljubljana, Tovarno močnih krmil Ljubljana, Tobačno tovarno Ljubljana, Tovarno pohištva Nova Gorica, Tovarno lesovinskih plošč Ilirska Bistrica, Podjetje za globinsko vrtanje Ljubljana. Za kmetijstvo so predvideli le investicije za mehanizacijo, obnovo vinogradov in sadjarstva ter dokončanje začetih melioracij; v gozdarstvu gradnjo gozdnih cest in ureditev hudournikov; v zdravstvu dokončanje začetih del v Ljubljani, Trbovljah in Sežani; na področju prosvete dokončanje Inštituta za električno gospodarstvo, Inštituta za šibki tok, Metalurškega inštituta, Inštituta za turbo stroje, gradnjo ali obnovo šol in internatov.⁹¹

Uresničitev tega velikega projekta bi pomenila, da bi se slovenska industrija modernizirala in občutno povečala svoje zmogljivosti. Pomenilo pa bi tudi, da bi se gradila le dva nova objekta: HE Mavčiče in Tovarna papirja (roto papirja) v Krškem. Za gradnjo tovarne umetnih vlaken (viskoze) sta bili

⁸⁹ Privredni razvoj, str. 46—47.

⁹⁰ Osnutek triletnega perspektivnega plana kapitalne graditve v Sloveniji, SP, št. 172, 22. 7. 1952. Program investicij perspektivno 1953 do 1955 in 1953, 4. 8. 1952, AS, fond GU za plan LRS.

⁹¹ Program investicij perspektivno 1953 do 1955 in 1953, 4. 8. 1952, AS, fond GU za plan LRS.

Srbija in Bosna »resnejša« kandidata. V 10-letnem perspektivnem planu, ali kot ga je imenoval Svetozar Vukmanović »daljnja perspektiva«, so v zveznem gospodarskem svetu načrtovali graditev objektov v krajih s »surovinsko bazo«. Za Slovenijo naj bi bila perspektivna naloga graditev stanovanj, s čimer se Ivan Maček ni strinjal, ampak naj bi »gradili še kaj drugega«. ⁹² V Sloveniji so do konca leta že zbrali podatke za izdelavo predloga tega načrta ter sprejeli osnutek 10-letnega načrta gradenj elektrogospodarskih objektov v Sloveniji.

Slovenska industrija v letu 1952

Leta 1952 so v Sloveniji plan investicij finančno presegle za 24 %, po obsegu pa za 15 %. Plan ključnih objektov je bil finančno presežen za 28,5 % — med letom so se sredstva za gradnjo teh objektov povečala za 2 milijardi din, po obsegu pa za 16 %. ⁹³ Pri večini ključnih objektov so v tem letu presegle načrtovana dela. ⁹⁴ Ivan Maček je na IV. izrednem zasedanju ljudske skupščine LR Slovenije poročal, da je bilo na gradbiščih ključnih objektov dovolj delovne sile, »kar doslej ni bilo«, ter da je bila tudi preskrba z materialom zadovoljiva. Primanjkovalo je le cementa, kar pa je bila krivda cementarn, ki so »iz komercialnih razlogov« dajale prednost drugi gradnji. ⁹⁵ Republiška glavna uprava za plan je v elaboratu ugotovila, da je zaradi napak in neurejenega poslovanja zveznih organov in zaradi tega, ker republiški organi niso imeli nobenega pregleda in vpogleda nad uvozom opreme za ključne objekte (»ta se vodi strogo centralno in na osnovi planov izdelanih v Beogradu«), med letom gradnja stalno zastajala. ⁹⁶ Zaradi neurejenih razmer so imela nekatera slovenska podjetja velike težave, zlasti rudnika v Idriji in Mežici ter Železarna Štore. Rudnika sta že leta 1951 prejela stroje in opremo, leta 1952 pa nista dobila gradbenih kreditov za novo valjarno, za katero pa niso bili »gotovi in razčiščeni še niti odgovarjajoči gradbeni plani in krediti«.

Leta 1952 je bila industrijska in rudarska proizvodnja v Sloveniji manjša kot leta 1951. Obseg te proizvodnje je bil glede na leto 1951 97,5 %. Proizvodnja se je povečala samo v temeljnih gospodarskih panogah: elektrogospodarstvu, črni in barvasti metalurgiji, nekovinski industriji, elektro in kemični industriji. Količina izkopanega premoga je ostala enaka kot v letu 1951, zelo pa se je zmanjšala proizvodnja surove nafte. Proizvodnja gradbenega materiala se je zmanjšala zaradi načrtovane omejitve gradbenih del v letu 1953, proizvodnja lesne industrije pa zaradi ohranitve gozdov.

Predelovalna industrija, predvsem proizvodnja predmetov za široko porabo, je v vseh panogah, razen v tobačni industriji, nazadovala zaradi proporcev

⁹² Zapisnik 59. seje GS VLRS, 18. 10. 1952, AS, fond GS VLRS.

⁹³ Kratka gospodarska analiza LRS za leto 1952, Gospodarski vestnik, št. 13, 14. 2. 1953. Cit. v op. 47.

⁹⁴ Na HE Vuzenica so plan za leto 1952 uresničili 139 %, HE Vuhred 76,5 %, HE Mariborski otok 156 %, HE Medvode 133 %, HE Moste 110 %, TE Šoštanj 147 %, rudniku Zagorje 133 %, rudniku Velenje 119 %, železarni Jesenice 137 %, železarni Ravne 147 %, železarni Štore 98 %, TGA Kidričevo 1059 %, Litostroj 101 %, Metalni 153 %, Tovarni celuloze in papirja Krško 99,5 %.

⁹⁵ IV. redno zasedanje LS LRS, 28.—30. januar 1953, str. 12.

⁹⁶ Problematika v zvezi z uvozom opreme za ključne objekte, AS, fond GU za plan LRS.

v družbenem planu za leto 1952. Ti so določali manjšo izrabo zmogljivosti predelovalne industrije, v planu niso bile predvidene niti minimalne dotacije za objekte te industrije, ki so jih gradili niti za študij in usmerjanje nove proizvodnje. Sredstva za te namene so zato prispevale direkcije, kolikor so to dovoljevali njihovi proračuni. Tako je glavna direkcija kovinske industrije iz svojega proračuna nakazala sredstva Tovarni ur v Lipici, Tosani, Rogu, TOPS in TIK Kobarid, da so lahko »prebredli začetne težave«. ⁹⁷ Na težak položaj slovenske predelovalne industrije je konec tega leta opozarjal tudi Franc Leskošek. Ugotovil je, da »naša industrija, ki ni v ključni kapitalni izgradnji že tako šepa, da bi morali nekatere obrate ustaviti«, ⁹⁸ ter priporočal tovarnam, ki »odlično stojijo«, da investirajo odvečna sredstva v stroje, popravilo in zgradbe, ker bodo sicer »čez par let stroji zastareli oziroma izrabljeni in naša industrija bo zastala«. ⁹⁹

Politika kapitalne graditve je bila poglobitvi, ne pa tudi edini vzrok za nazadovanje predelovalne industrije. Proizvodnja živilske industrije se je zmanjšala tudi zaradi slabe letine, usnjarske in grafične industrije zaradi manjšega povpraševanja na trgu. Tekstilna industrija je imela v tem letu težave zaradi velikih zalog in neurejenih odnosov s trgovinskimi podjetji. Maja 1952 so dodelili trgovskim podjetjem regrese za zastajajoče zaloge, na podlagi katerih je trgovina znižala cene nekonkurenčnemu in konkurenčnemu blagu pod tovarniško ceno in tako izigrala industrijska podjetja. Prav tako je imela tekstilna industrija znatno prednost, ko so veljali industrijski boni, ker so jih kupci večinoma porabili za nakup tekstila in obutve. Ko pa so bili ukinjeni, se je prodaja zelo zmanjšala; šele uvedba potrošniških kreditov za nakup porabnega industrijskega blaga je položaj izboljšala.

Leta 1952 se je bistveno spremenilo številčno in strukturno stanje zaposlenega osebja. Zmanjšalo se je skupno število povprečno zaposlenega osebja od 289 400 leta 1951 na 272 400 leta 1952; povečalo se je število delavcev, zmanjšalo pa število zaposlenih uslužbencev in vajencev. ¹⁰⁰ Število brezposelnih, ki je bilo leta 1951 nepomembno, je začelo v letu 1952 naraščati, posebno v zadnjih mesecih tega leta. ¹⁰¹ Predvideno zmanjšanje porabnega sklada in dejstvo, da v planu za leto 1953 ni bilo načrtovanega nobenega novega večjega objekta, je napovedalo, da se bo število delovne sile še naprej zmanjševalo. Predloga, »naj zaposlimo naše ljudi v drugih republikah«, republiška vlada ni sprejela, temveč je sklenila, da »se je treba tolači, da dobimo za investicije čim več iz

⁹⁷ Zapisnik seje RO sindikata delavcev kovinske industrije Slovenije, 27. 11. 1952, AS, fond RS ZSS.

⁹⁸ Stenografski zapisnik seje IOOF, 28. 10. 1992, AJ, fond SZDL Jugoslavije, fasc. 61.

⁹⁹ Zapisnik razširjene seje vlade LRS, 5. 12. 1952, AS, fond vlade LRS.

¹⁰⁰ V letu 1954 je bilo povprečno skupaj zaposlenih 289 400, od tega 88 500 uslužbencev, 186 200 delavcev, 14 700 vajencev, 189 900 delavcev in 13 500 vajencev. V primerjavi z letom 1951 se je zmanjšalo število delavcev: v industriji za 3700, kmetijstvu 1100, gozdarstvu 7700, obrti 1200, povečalo pa v gradbeništvu za 1300 in prometu za 200. Cit. v op. 47.

¹⁰¹ Septembra je bilo od skupnega števila zaposlenih 2,5 % nezaposlenih, oktobra 2,4 %, novembra pa 2,8 % ali 7985 oseb. Prav tam.

čisto socialnega momenta«, in načrtovati objekte, ki bodo zaposlovali čim več delavcev.¹⁰²

V Sloveniji je bila parola »prehod na rentabilno poslovanje« gotovo eden izmed vzrokov, da so se v letu 1952 pojavili prvi znaki brezposelnosti, saj je za vsako podjetje večje število delovne sile pomenilo tudi večjo obremenitev plačnega sklada. Dejansko so se te »prehodne težave« pojavile le v nekaterih panogah. V gozdarstvu, rudarstvu in gradbeništvu je delovne sile, tako kvalificirane kot nekvalificirane, vedno zelo primanjkovalo.

DER ÜBERGANG ZUM NEUEN WIRTSCHAFTSSYSTEM

Zusammenfassung

Am 1. 1. 1952 trat das neue wirtschaftliche System in Kraft. Die erste Jahreshälfte war geprägt von den Bemühungen der zentralen Organe, jenen Prinzipien des neuen Wirtschaftssystem zum Durchbruch zu verhelfen, die im vergangenen Jahr ihre gesetzliche Form gefunden hatten und ohne welche das neue System nicht funktionieren konnte. Die Resultate einer Analyse, die für das erste Halbjahr gemacht wurde, bestärkte die Führung in ihrer Überzeugung von der Richtigkeit der neuen wirtschaftlichen Orientierung, zeigten aber auch deren Unzulänglichkeit auf und die Fehlerhaftigkeit der Planberechnungen. In der zweiten Jahreshälfte veränderten sich infolge der neuen wirtschaftlichen Vorschriften und den Folgen einer Dürreperiode die Voraussetzungen, auf denen der gesellschaftliche Plan erstellt worden war, beträchtlich und es verschlechterten sich die Aussichten auf dessen Verwirklichung. Die Erfahrungen des ersten Halbjahres und die nun entstandene Lage beeinflussten die Planung der weiteren wirtschaftlichen Entwicklung.

Die Kapitalbidung war auch im Jahre 1952 die zentrale wirtschaftliche Aufgabe im selben Jahr rückte auch das Prinzip der zentralischen Führung in den Vordergrund. Die Diskussionen über die neue Form der Investitionsfinanzierung, über die Verringerung des Anteils der Investitionen am Nationaleinkommen, über das veränderte Verhältnis zwischen grundlegenden und sog. freie Investitionen sowie über neue Maßstäbe bei der Bestimmung von Schlüsselobjekten, kündigten Veränderungen auf diesem Gebiete an. Da der Fünf-Jahresplan in diesem Jahr auslief, begann auch die Debatte über den Plan der wirtschaftliche Entwicklung der kommenden Jahre.

¹⁰² Na razširjeni seji vlade LR Slovenije 5. decembra 1952, kjer so obravnavali vprašanje brezposelnosti v Sloveniji, Miha Marinko ni sprejel »nasveta«, da »»zaposlimo naše ljudi v drugih republikah« ker so »Slovenci vedno hodili na delo v kulturnejše razvite dežele«, AS, fond VLRS.